

KAHRAMANMARAŞ KAYNAKLI BİR CÖNK VE ÖZELLİKLERİ*

Dr. Doğan KAYA

Başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan (tulanî), sırtı dar, ensiz, deri kaplı defter. Benzerliğinden ve şeklinden dolayı bu defterlere *sığırdili*, *danadili* bazen de *dil mecmua* denildiği de olmuştur.

Bazı kayıtlarda cönk yerine *beyaz-ı büzürg* ifadesi kullanılmıştır. Aydınlar da bu defterlere *sefine-kâri* demişlerdir. Kelimenin milliyeti hakkında iki görüş vardır. Birinci görüş kelimenin Cava ve Malaya dillerindeki “conk” sözü ile ilgilidir. İkinci görüşün sahibi Aka Seyyid Muhammed Ali’ye göre ise kelimenin aslı Türkçedir ve “*türlü konuların özellikle çeşitli şairlerden seçilmiş şiirlerin yazılı olduğu kitap veya defter*” anlamına gelir. Muhammed Ali, bunun yanında cönke “büyük gemi, fakirlerin kullandığı satrançlı çul ve kilim, büyük nesne” anlamlarını da verir. Millî kütüphanedeki mevcut cönklerin en eskisi, hicrî tarihle 1200’lü yıllara aittir.

Cönkler, âşık edebiyatının ve önceki devirlerin sözlü folklor ürünlerinin yazıya dönüşmüş örneklerini içine aldıkları için en değerli başvuru kaynaklarıdır. Çünkü bu eserlerde adı geçmeyen, unutulmuş şairlerin şiirlerine, bilinen şairlerin bilinmeyen şiirlerine yahut bilinen şiirin farklı şekline rastlamak mümkündür. Cönkler, daha ziyade şiirleri ihtiva etmekle beraber, tamamının böyle olduğu söylenemez. İçinde bazı dini bilgilerin, hutbe ve vaaz notları gibi mensur metinlerin bulunduğu cönkler de yok değildir.

Özel arşivimizde de 35 adet cönk bulunmaktadır ve çoğunluğu Sivas ve Tokat’a bağlı Alevî-Bektaşî köylerinde tutulmuştur. Ancak bir tanesi ise Kahramanmaraş yöresinde tutulmuş olup biz bu bildirimizde bu cönkü tanıtmaya çalışacağız. Söz konusu olan cönk, arşivimizde 19 numara ile kayıtlıdır.

Cönkün başında sarı renkli bir karton kapak vardır ancak sonunda kapak yoktu. 8.5 X 19cm boyutlarında ve 90 yapraktır. Kahramanmaraş ili civarında düzenlenmiştir. Cönkteki yazı rika ile ve tamamının aynı karakterinde olması, cönkün aynı kişi tarafından yazıldığını göstermektedir. Ancak düzenleyen kişi ve düzenleme tarihi hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Diğer cönklerde olduğu gibi bunda da şiirlerin bittiğini gösteren işaretler kullanılmıştır. Cönkte aşağıda adlarını kaydettiğimiz şairlerin şiirlerinin yanında mahlassız şiirler, mâniler ve müfretler de yer almaktadır.

Cönkte şiiri olan şairlerin başlıcası şunlardır: *Ali Bey*, *Âşık* (2 adet), *Beyoğlu*, *Dertlî* (3 adet), *Duran*, *Emrah*, *Fehmî*, *Fermânî* (6 adet), *Garip Serhat*, *Gevherî* (3

* Bu çalışma Kahramanmaraş’ta düzenlenen Sempozyumda bildiri olarak sunulmuş, aha sonra bildiri kitabında yayımlanmıştır. (*Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. II, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2013, s. 207-216.

adet), *Gülşenî*, *Hâfız*, *Hamdî*, *İlbend* (2 adet), *İlmî*, *İsmail*, *İzzet*, *Karacaoğlan* (17 adet), *Kâtibî*, *Kerem* (9 adet), *Kul Hafız*, *Kul Mustafa*, *Kuloğlu*, *Leylâ*, *Mâhir*, *Mehmed*, *Mustafa*, *Nevruzî*, *Niyâzî* (2 adet), *Nuzûlî*, *Rıza*, *Sâid* (2 adet), *Süreyya* (2 adet), *Şem'î* (2 adet), *Şevkî*, *Şirâzî* (6 adet), *Yunus* (2 adet), *Zâifî*, *Zârifî* (3 adet).

Cönk din uluları, kahramanlar, kitaplar, peygamberler, şehirler ve ülkeler bakımından da zengindir. Aşağıda kaydettiğimiz isimlerin yanında muhtelif şiirlerde birçok kişi adlarına da rastlamaktayız.

Din uluları: Abbas, Aliyyü'l-Murtaza, Asiye, Ebu Bekir, , Fatımatü'z-Zehra, Hacı Bektaş-ı Veli, Hasan, Hasanü'l-Askerî, Hatice, Havva, Haydar, Haydar-ı Kerrar, Hızır Nebi, Hüseyin, İbrahim Edhem, İmam Cafer, Kâzım, Meryem, Muhammed Bakır, Musa, Nakî, Osman, Ömer, Rıza, Seyid Yahya Emir, Takî, Veysel Karani, Zeyne'l-Aba.

Kahramanlar: Leyla, Lokman, Mecnun, Zaloğlu Rüstem.

Kitaplar İncil, Kur'an-ı Kerim, Tevrat, Zebur.

Peygamberler: Hz. Âdem, Hz. Eyyüb, Hz. Muhammed, Hz. Yakup, Hz. Yusuf.

Şehirler: Bağdat, Erzurum, İsfahan, İzmir, Kâbe, Kars, Kerbela, Maraş, Medine, Mekte, Sivas, Şam, Tokat, Van.

Ülkeler: Rum, Mısır, Yemen.

Cönkte yer alan şiirlerin bütün şiirlerin mahlas, şiirin ayağı, ayak çeşidi, dörtlük sayısı, hece sayısı ve kayıtlı bulunduğu sayfaya göre şu şekilde dökümü yapılabilir:

<i>Mahlas</i>	<i>Şiirin ayağı</i>	<i>Ayak Çeşidi</i>	<i>Dörtlük Sayısı</i>	<i>Hece Sayısı</i>	<i>Kayıtlı Sayfa</i>
Ali Bey	Yüzü güleç kendi yârdan olmalı	Döner ayak	4	11	65
Âşık	Yenile yetişmiş fidan dal gibi	Döner ayak	4	11	177
Âşık	Kasavet içinde kaldın hey gönül	Döner ayak	4	11	95
Beyoğlu	Gövel ördek gibi gölden ayrıldım	Döner ayak	4	11	146
Dertli	Bir nazik edalı elvanlı güzel	Döner ayak	3	11	106
Dertli	Aşklar yolunda hem pare çekmiş	Döner ayak	4	11	77
Dertli	Girdim ol bahçenin gülleri bir hoş	Döner ayak	4	11	80 ve 94
Duran	Rumeli Bursa'yı değer gözlerin	Döner ayak	4	11	62
Emrah	Çıkıp annacımda gezip durmasın	Döner ayak	4	11	56-57
Fehmî	Hayıf ki kaddimi büktü ayrılık	Döner ayak	3	11	43
Fermanî	Ben de düştüm Kerem gibi yanmaya	Döner ayak	4	11	142
Fermanî	Bu aşkın bendine bağlıdır bağlı	Döner ayak	4	11	118
Fermanî	Salınıp karşımda yürüdü gitti	Döner ayak	4	11	30
Fermanî	Yandı bu vücudum kül oldu gitti	Döner ayak	4	11	108
Fermanî	Zârım asumane dayandı felek	Döner ayak	4	11	39
Fermanî	Nazlım dem sürmenin çağıdır bugün	Döner ayak	4	11	117

Garib Serhat	Vefası olmayan yârde nem kaldı	Döner ayak	4	11	116
Gevherî	Dudağın top gibi güldür efendim	Döner ayak	4	11	32
Gevherî	Garip başa çok hal geldi neyleyim	Döner ayak	4	11	36
Gevherî	Bir dahi görmeyem seni yarinen	Döner ayak	4	11	4
Gülşenî	Yârime bergüzar verilmez oldu	Döner ayak	4	11	105
Hamdî	Sana sevdiğini nerde bulmalı	Döner ayak	4	11	98 ve 115
İlbend	Ağlarım dîdemden yaş eksik olmaz	Döner ayak	4	11	13
İlbend	Duydum hali yaman olmuş	Avşar'ın Tek ayak	5	11	13
İlmî	Kaldır nikabını göreyim seni	Döner ayak	3	11	8
İsmail	O da sultan olmuş ilin üstüne	Döner ayak	4	11	139
İzzet	Bu kadar nâle kerem etmedi âgâh seni	Gazel	5	beyit	50
Karacaoğlan	Alıp oynar m'ola mil kenarında	Döner ayak	4	11	3
Karacaoğlan	Cennette kokusu vardır alana	Döner ayak	5	11	54-55
Karacaoğlan	Koç yiğitler yatamıyor derdinden	Döner ayak	4	11	149
Karacaoğlan	Özge yâr sevmedim senden ziyade	Döner ayak	5	11	113
Karacaoğlan	Gel beni ağlatma eller içinde	Döner ayak	4	11	40
Karacaoğlan	Eğlendim de kömür gözlüm gelmedi	Döner ayak	4	11	5
Karacaoğlan	Dünya derler hana gönderdi beni	Döner ayak	7	11	41-42
Karacaoğlan	Kal zülfü perişan sen melûl melûl	Döner ayak	4	11	29
Karacaoğlan	Erenler yol koymuş yola gidelim	Döner ayak	4	11	21
Karacaoğlan	Var salın gez yâran ilen eşinen	Döner ayak	4	11	103
Karacaoğlan	Yüklenmiş geliyor eli Zeyneb'in	Döner ayak	4	11	144
Karacaoğlan	Şakıyıp bülbüller gül incimesin	Döner ayak	4	11	114
Karacaoğlan	Niçin benden böyle şüphelenirsin	Döner ayak	4	11	74
Karacaoğlan	Şu yüce dağların karısın dilber	Döner ayak	4	11	175
Karacaoğlan	Gazalı bağların gezeğen olur	Döner ayak	5	11	24-25
Karacaoğlan	Arkamıza gıybet eden çok imiş	Döner ayak	5	11	134
Karacaoğlan	Ötüşür bülbüller gül deyi deyi	Döner ayak	4	11	143
Kâtibî	Çıkan dilber kiminsin sen	Döner ayak	4	8	51
Kerem	Seni seven mi var benden ziyade	Döner ayak	4	11	107
Kerem	Eğer gerçek ise büktü belimi	Döner ayak	4	11	133
Kerem	Koymadın muradım alaydım felek	Döner ayak	4	11	9
Kerem	Ben senin kahrını çekemem gönül	Döner ayak	4	11	96
Kerem	Ne dumanı gitmez başım var benim	Döner ayak	4	11	34
Kerem	Gül benzimin soluşuna ne dersin	Döner ayak	4	11	2
Kerem	Bir su içem güzel yol sizin olsun	Döner ayak	4	11	78
Kerem	Dal etti kaddimi kaddi dal olsun	Döner ayak	3	11	145
Kerem	Silkinür üstüme toz gelir deyi	Döner ayak	4	11	109
Kul Hafız	Yapar malından malından	Döner ayak	19	8	150-152 ve 154
Kul Mustafa	Ağlarım dîdemden yaş eksik olmaz	Döner ayak	4	11	85-86
Kuloğlu	Ya bunun encamın nerde bulmalı	Döner ayak	5	11	93
Leyla	Ey mâder şahî şüheda-yı Hazreti Zehra	Gazel	1	5 beyit	24
Mahir	El-aman efendim aman el-aman	Tek ayak	4	11	112
Mustafa	Güzellikte biri süzülüp gider	Döner ayak	4	11	100
Nevruzî	Günlerde bir gün o da Cuma gün	Döner ayak	5	11	132
Niyazî	Zulmeti hicrinle paydar olmuşam	Ya Rab medet			
		Döner ayak	6	11	79
Niyazî	Bugün bir meclise vardım oturmuş	bend eder vaiz			
		Döner ayak	5	11	18
Nüzulî	Yâ Resulullah medet	Tek ayak	5	8	179

Rıza	Evlerinin önü yazı	Döner ayak	2 8	28
Said	Ela gözlü nazlı dostum	Tek ayak	6 8	52-53
Said	İnce bele düşmüş bağı zülfünün	Döner ayak	4 11	120
Süreyya	Dünyanın cevri ü cefası bana mı kaldı	Döner ayak	4 11	129-130
Süreyya	Elim aşiretimden ayrı düştüm ağlarım	Döner ayak	5 14	127-128
Süreyya	Nazlı yar hatırıma düşer ağlarım	Döner ayak	4 11	128-129
Süreyya	Sînem ağlar sızlar yaram var benim	Döner ayak	5 11	130-131
Süreyya	Nurhak eteğinde Âhır dağı bir hoşça dağdır	Döner ayak	5 11	126
Şazî	Hasretinden dertli sînem dağlıdır	Döner ayak	3 11	31
Şem'î	Gülerek meclis-i zindana geldi	Döner ayak	3 11	75
Şem'î	İki âlem serveri mahbub-ı Mevlâ esselam	Gazel	6 beyit	141
Şevkî	Bir o cananımın yüzün göreydim	Döner ayak	3 11	19
Şirazî	Hafiften gûşuma bir avaz geldi	Döner ayak	4 11	121
Şirazî	Hüsnünü medh eden dil incinir mi	Döner ayak	4 11	53-54
Şirazî	Sen ettin sen ettin dîvâne beni	Döner ayak	4 11	104
Şirazî	Bir saçı leylaya düştü bu gönül	Döner ayak	4 11	99
Şirazî	Ne çektim ise felekten çektim	Döner ayak	4 11	66
Şirazî	Ne olur kaçma benden bir muradım var	Döner ayak	4 11	81
Yunus	Muhammed doğduğu gece	Döner ayak	8 8	165-166
Yunus	Ninni Muhammedim ninni	Döner ayak	9 8	162-163
Yunus	Namaz için abdest aldığıın zaman	Döner ayak	7 11	168-169
Yunus	Leyle-yi Kadir derler bir gecemiz var	Döner ayak	4 11	171
Zaîfî	Gözleri al kanım uyan	Döner ayak	4 bent 8	174
Zarîfî	Misli menendi yok iller içinde	Döner ayak	4 11	72
Zarîfî	Bir yosmada gönlüm var açılamam	Döner ayak	4 11	76
Zarîfî	Aşk ile uyandım turna sesinden	Döner ayak	4 11	119

Mahlassız şiirler

Türkü	Yitirdim aklımı oldum divane	Döner ayak	4 11	57-58
Türkü	Başın için uğra bizim diyare	Döner ayak	4 11	176
Türkü	Cennette ben gördüm canım Tûbâ'yı	Tek ayak	6 11	157-161
İlahî	İslâm dini derler bir dînimiz var	Döner ayak	4 11	170
İlahî	Niçin kılmazsın namazı	Tek ayak	5 8	167-168
Şarkı	Düşer mi şanına aman el aman	Döner ayak	4 11	140
Şarkı	Hakikat nurunun bir ziyasıdır	Döner ayak	10 11	82-84
Koşma	Dîdem bu gafletten uyanmaz oldu	Döner ayak	3 11	63
Koşma	Acep sarpa düşer m'ola yolunuz	Döner ayak	4 11	137
Koşma	Yâre mektup salmak ister gönlümüz	Döner ayak	4 11	147
Manî	2 adet	123		
Çoban hikâyesi	Manî tipi	11 7	155	
Lâ-edrî	15 adet	7 ve 123-124		

Cönkte 39 şaire ait 90 şiir bulunmaktadır. Bunlar, tür ve biçimlerine göre koşma, ilahi, gazel, türkü ve şarkı şeklindedir. Şiirlerin içinde en çok koşma yer almaktadır. Bunların dışında mahlasları kaydedilmemiş olan koşma, türkü, şarkı, ilahi, mani ve lâ-edrî beyitler de kayıtlıdır.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda şu özelliklerin ortaya çıktığını görmekteyiz.

En fazla 17 adet olmak üzere Karacaoğlan'ın şiiri vardır. Onu 6'ar şiiriyle Fermanî, Kerem ve Şirazi, onları da 5 şiiri ile Süreyya izlemektedir.

Söz konusu şairlerin çoğunluğu edebiyatımızda ilk defa karşımıza çıkan şairlerdir. Gerçi bunların içinde *Fehmî, Gülşenî, Hamdî, İsmail, İzzet, Leylâ, Mâhir, Niyâzî, Rıza, Şevkî, Zâîfî* ve *Zârifî* gibi mahlaslar, başka kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır, ancak buradaki şairler, aynı mahlası kullanan başka şairlerdir ve pek çoğu Kahramanmaraşlıdır. Bu hükme biz, şiirlerde yer alan ifadelerden, özel isimlerden ve ağız özelliklerinden varmaktayız. Gerek adını zikrettiğimiz şairlerin gerekse Fermanî, Şirazî, Süreyya ve Zarîfî gibi şairlerin şiirleri orijinaldir.

En kısa zamanda öz konusu şairlerin şiirlerini okuyup edebiyatımıza katmak düşüncesindeyiz. Böylelikle özelde Kahramanmaraş genelde Türk kültürüne hizmeti amaçlamaktayız.

Muhtelif kütüphanelerde ve yurdun değişik yöresinde muhtelif şahısların elinde bulunan mecmua ve cönklerde âşıklarımızın pek çok şiir gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Cönklerin pek çoğu artık günümüzde dijital ortama aktarılmıştır. Bu bakımdan temin edilmesi ve okunması probleme büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Ancak bunların kısa zamanda okunması ve değerlendirilmesini gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak görüyorum. Cönkler okunmadığı müddetçe hazırlanan sözlükler, âşık edebiyatı kitapları ve folklorik kitaplar eksik çalışmalar olmaktan öteye gidemeyecektir. Dilerim cönkleri okuyanların sayısı artar ve cönkler, 8-10 yıl içinde okunup kullanılır hale gelirler.

Hey ağalar yandım bu fânî
dünyada
Bu aşkın bendine bağlıdır bağlı
Ben serimi urdum nâr-ı şedîde
Âteş-i hicrana dağlıdır dağlı

Gece gündüz arz ederim ağyârı
Yaktı vücudum (ı) kül etti nârı
Göleklüdür yeri ol peri huri
Eynine giydiği ağılıdır ağılı

Çekmiş kaşına lââm elifi
Ummaz asla kimseden telifi
Bilmem sümbül müdür o siyah
zülfü
Bütün dört etrafı bağlıdır bağlı

FERMÂNÎ bu yalan dünyayı
n'ider
Bu sevda kendini eyler derbeder
Tîr olmuş kirpiğin her dem kast
eder
Daima destanda dağlıdır dağlı

فرمانی
(118)
هے آغا تو یانم بوفان دنیا ده
بو عشق بندنه بقلیه بقلیه
بند سیم بچی اور دوع ناری تیره
آتش هجی خاطر طغی
بچه کونده عشق ابدی ابدی
یادی و بیدم کور اینک ناری
کور کور بری اول بری صبر
اکنه کیده کی آغله اغلی
حاجت فانی لام الفی
ادمن اهل کونده نالی
بیم بیل مبد اوسیه زولفی
بنور دیت اهل فقی بقلیه بقلیه
فرمانی بویلا دنیا ده
بوسور کیده ایله دلبدر
بیز اولمسه کبریا هود فضا ابد
دانا دست نه طغی در طغی
الحاج

نوی
نیلوم الله هه قه لار
(154)

سنة انون دينا بنی
شود دینی نو علوه طیبی بنی
اولور منجه انم لقا، بنی

کمی بو عطفه اهلیه حاله
بلور دار علمیه جلیه لوله

کد لال اولام قورتر الکن دبلنه
قور قوج و شورک ل، بنی

چود سبک جلدی بارک بولنه
طیب او صانع طنبی دبلنه

قدی بلور و بوم الی
دیلر شله قش ایلر بیلنه بنی

شیراز در ماتی اولام ندره
نجلی در پان هکده بخاره

ظالم انکدر قصه ایلر بیلنه
کل امده دیرم و شما، بنی

ح

تقلیب سبب اولی در دینار شاد و طبع (128)
چو به جفا چسبیده عوی وفا فلک اسیر

تر باندک انتفا به لایه جوئی نولیم
بنجی راضی بماند ایری دوشم اغلام

سحر اولعب ز هو دقتی دو غمی
ناز یار خطیرم دوشار اغلام
بر بکشد یک قطره کوزل از سینه فانی
سودیم خطیرم دوشار اغلام

کوزل طاقینه بر جام قوغز
سلام به کی تو لک مرطبه درو
ناله بخت و سحر ایوبی اغلام
ناله بخت و سحر ایوبی اغلام

از دلدار از فی جویم بقیع المنة
دانا جوئی کنی ایام دیلمه
عضه ایوب اغلبانک مرادینه دیلمه
دیلمه فخر قیامی در اغلام